© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

VIKINGARNA · TEXT 1 AV 5

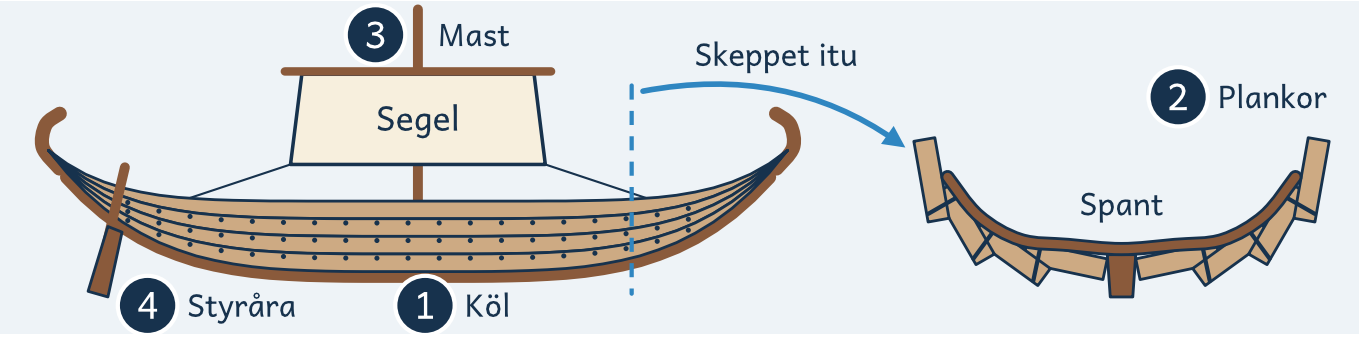
Vikingaskeppet

I Roskildefjorden i Danmark hittade forskare ett vikingaskepp. Det kallas Skuldelev 2. Bara omkring en fjärdedel av skeppet finns kvar. Ändå vet forskarna hur det var byggt. Hur var ett vikingaskepp byggt, och varför klarade det långa resor över havet?

SIFFRAN

60 åror

Så många åror fanns på Skuldelev 2. Det var 30 på varje sida.

Skeppets delar. Siffrorna är avsnittens nummer.

1 Kölen längst ner

Längst ner i skeppet låg **kölen**. Den var en lång och kraftig stock av ek. Kölen gick från skeppets ena ände till den andra, som en ryggrad.

Bygget började med kölen. Resten av skeppet byggdes sedan fast på den. Därför måste kölen vara stark. Den måste också vara smidig och kunna böja sig lite.

Skeppsbyggarna formade kölen med yxor. Yxan var deras viktigaste verktyg.

ORD I TEXTEN

köl
stocken längst ner som skeppet byggs på

2 Plankor som överlappar

Från kölen och uppåt byggdes skeppets sidor av ekplankor. Plankorna lades så att de överlappade varandra en bit, som takpannor på ett tak. Plankorna i skeppets sida kallas bord.

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

Plankorna sattes ihop med nitar av järn. Mellan plankorna lade skeppsbyggarna ull med tjära, så att vattnet inte kom in.

Inuti satt spant, ett slags revben av trä. De gjorde skeppet styvt. Plankorna, nitarna och spanten hjälptes åt, och så blev skeppet både lätt och starkt.

3 Masten och seglet

Högt över plankorna hängde också ett stort, fyrkantigt segel. Det satt på masten, en hög stång som stod upp ur skeppet.

Seglet var oftast vävt av lin eller av ull. Ett segel av lin var lätt och starkt. Ett segel av ull var tyngre men kunde tänja sig mer.

Med seglet kunde skeppet ta sig långt över öppet hav. Vinden tröttnade aldrig, men det gjorde roddarna.

4 Årorna och styråran

Kvar blir årorna och styråran. Årorna satt längs skeppets sidor. När vinden saknades, rodde männen skeppet framåt. Skuldelev 2 var ett krigsskepp, byggt för fart. Vikingarna hade också tunga lastskepp för varor. Lastskeppen drevs fram av segel i stället för av åror.

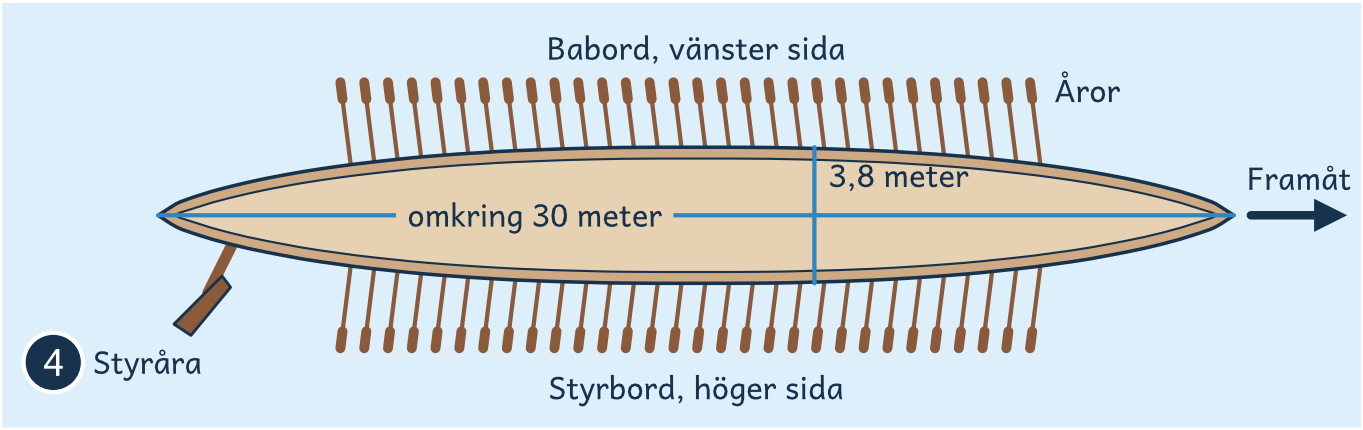
Längst bak på skeppets högra sida satt styråran. Det var en stor åra som skeppet styrdes med. Därför heter höger sida **styrbord**. Det betyder sidan med styråran.

Styrbord är höger sida när du står i skeppet och tittar framåt. Ordet styrbord används på båtar än i dag.

ORD I TEXTEN

styrbord
höger sida på ett skepp, sett framåt

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

■ Skeppet uppifrån. Styråran sitter längst bak på höger sida, styrbord. Vänster sida heter babord.

FAKTA

Skuldelev 2 i tal

- **Längd** omkring 30 meter
- **Bredd** 3,8 meter. Skeppet var nästan åtta gånger så långt som det var brett.
- **Besättning** 65 till 70 man
- **Fart** med segel i snitt 11 till 15 kilometer i timmen, och som mest 24 till 31 kilometer i timmen

FÖRDJUPNING

Kopian som seglade till Dublin

Också själva träet berättar något. Ett träd får en ny årsring varje år. Ett bra år blir ringen bred, och ett dåligt år blir den smal. Ekar som växer nära varandra får liknande mönster. Mönstret i Skuldelev 2 liknar mönstret i ekar nära Dublin på Irland. Skeppet byggdes alltså där, omkring år 1042. Det är nästan 1 000 år sedan.

Forskarna ville veta hur skeppet seglade. Därför byggde museet i Roskilde en kopia, Havhingsten. Åren 2007 och 2008 seglade kopian från Roskilde till Dublin och tillbaka. Resan lärde forskarna mer om hur skeppet klarade öppet hav.

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

Visste du att ...

omkring 37 meter långt var Roskilde 6, det längsta vikingaskepp som har hittats. Troligen satt 78 man vid årorna. Hur många klasser som din skulle det behövas?

Läs mer

→ SO-rummet har en text för mellanstadiet om vikingarnas skepp och sjömän. so-rummet.se

→ För årskurs 4–6 har UR ett program på en kvart om vikingabåten. urplay.se

→ Vikingaskeppsmuseet i Roskilde visar Havhingsten, kopian som seglade till Dublin. Sidan är på danska, men bilderna går att titta på. vikingeskibsmuseet.dk

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

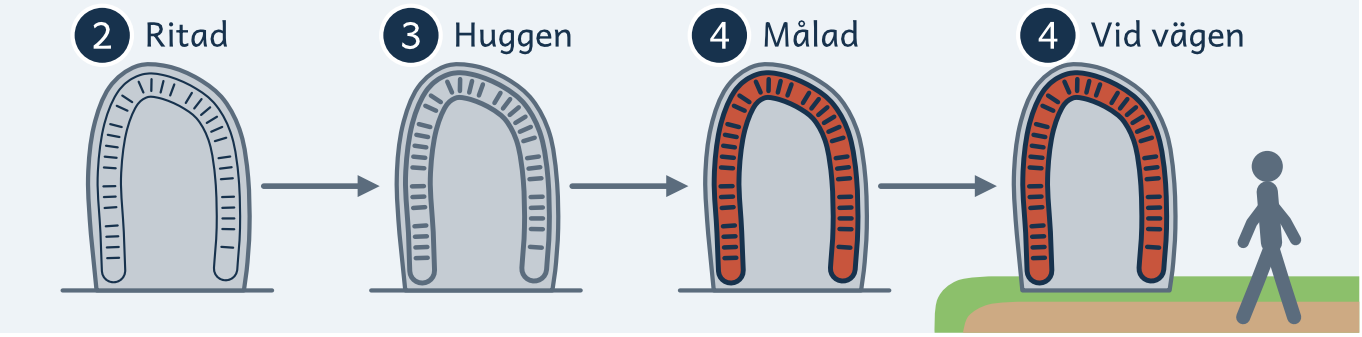
Ristat i sten

Kanske står det en runsten nära din skola. Tecknen på den höggs in för omkring 1 000 år sedan. Hur blev en runsten till, och varför står den ofta vid en väg och inte vid en grav?

SIFFRAN

Omkring 2 500

runstenar har hittats i Sverige. Om du tittade på en om dagen, skulle det ta nästan sju år.

Från sten till runsten. Stenen ritas, huggs och målas. Till sist står den vid vägen. Siffrorna är avsnittens nummer.

1 Någon dör

Först dog någon i släkten, kanske en son som aldrig kom hem. Släkten ville resa en sten till minne av honom, alltså ställa upp den.

Många tänker sig att den döde ligger begravd under runstenen. Men runstenen var ingen gravsten. Den döde kunde ligga långt borta, och det vet vi från stenarnas egna texter. Gripsholmsstenen berättar om män som dog långt söderut.

Ofta står det att någon ”lät resa stenen efter” sin son. Efter betyder här till minne av. En mor som hette Gullög lät göra en sten efter sin dotter. Att en mor gjorde det ensam var mycket ovanligt.

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

2 Ristaren ritar

Sedan tog en ristare över. Ristaren skulle **rista** in en text i stenen, alltså hugga in den. Tecknen kallas **runor**. Det var bokstäverna som nordborna, människorna i Norden, skrev med.

Runorna skulle stå i en lång slinga, som ofta liknar en orm. Troligen ritade ristaren först upp hela texten på stenen.

Så gör en stenhuggare som hugger nya runstenar i dag. Han ritar med kol och krita innan han hugger.

ORD I TEXTEN

rista
hugga eller skära in tecken

runor
nordbornas bokstäver

3 Ristaren hugger

Efter det högg ristaren ut runorna, tecken för tecken. Troligen användes mejsel och hammare. Det tror forskare som har studerat spåren i runorna.

Ibland skrev ristaren sitt eget namn på stenen. En av ristarna hette Öpir och ristade fler än 50 stenar. Det var Öpir som ristade Gullögs sten.

Många stenar fick också ett kors, för många nordbor hade blivit kristna.

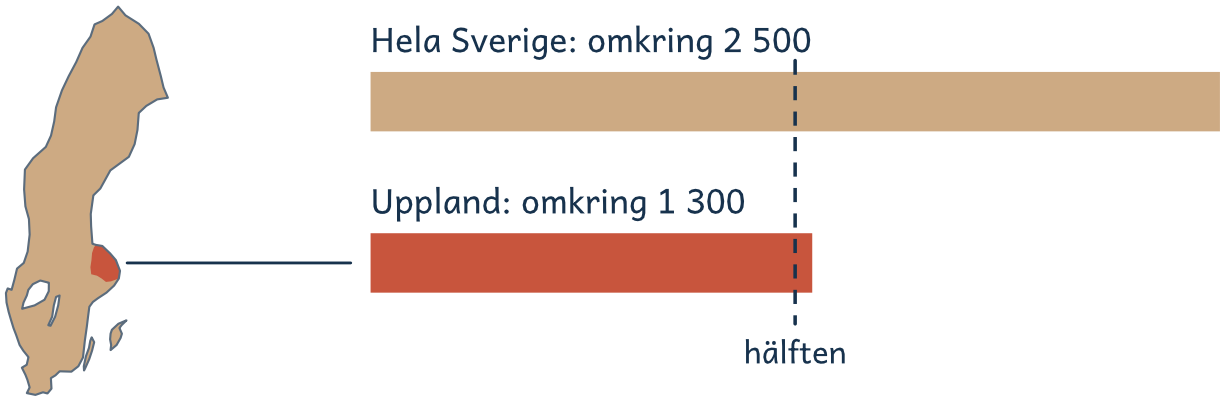
4 Målad vid vägen

Till sist målades stenen i olika färger. Det röda gjordes av järn eller bly och det svarta av sot. På en del stenar finns spår av vitt, gult och blått.

Stenen stod där många kunde se den. Oftast stod den vid en väg. Andra stenar stod vid en bro eller där folk möttes för att bestämma saker.

Den som gick förbi kunde se vem stenen var rest till minne av. Där stod också vem som hade rest den.

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

■ Runstenar i Sverige. Ungefär hälften av dem finns i Uppland.

FAKTA

Runstenarna i tal

- **Omkring 1 300** finns i Uppland. Det är ungefär hälften av alla runstenar i Sverige.
- **Drygt 100 år** Under den tiden restes de flesta runstenar, från slutet av 900-talet till början av 1100-talet.
- **16** runor fanns i den runrad som ristarna skrev med.

FÖRDJUPNING

Rökstenens text

Rökstenen i Östergötland restes omkring år 800, för mer än 1 200 år sedan. Den har den längsta runtext som har hittats, med över 700 runor. På stenen sörjer en far sin döde son.

Resten av texten är svår att förstå, och forskarna läser den på olika sätt. I mer än hundra år trodde många forskare att den handlade om krig. År 2020 skrev fyra forskare att den handlar om rädsla för kyla och mörker. Några år senare höll en annan forskare inte med. Ingen vet säkert än.

Visste du att ...

6 runstenar reste Jarlabanke till minne av sig själv medan han levde, fyra av dem vid sin bro. Vad skulle du vilja att det stod om dig?

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

Läs mer

→ SO-rummet berättar om runorna och runstenarna, för mellanstadiet. so-rummet.se

→ Riksantikvarieämbetets Runskola berättar hur runorna ristades i trä och höggs i sten, och om ristare som skrev sitt namn. raa.se

→ Riksantikvarieämbetet visar runstenarna landskap för landskap. Kanske finns det en nära dig. raa.se

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

VIKINGARNA · TEXT 3 AV 5

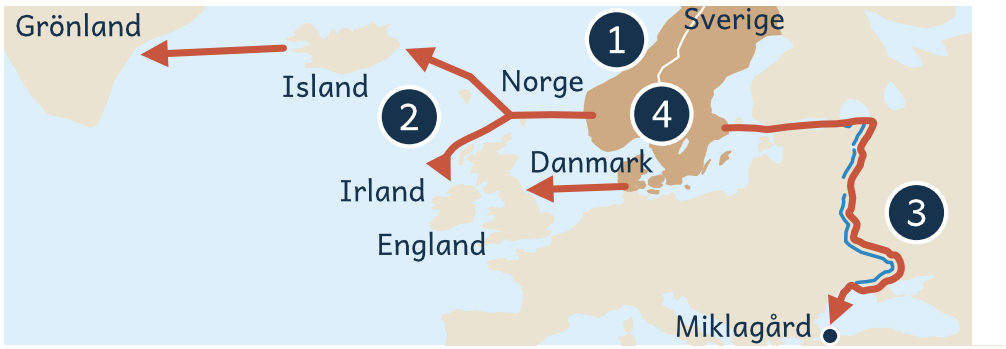
Västerut och österut

Lägg fingret på Norden på en karta. Därifrån for vikingarna åt två håll, västerut och österut. For betyder här reste. Vad skilde resorna västerut från resorna österut, och åt vilket håll for de flesta från dagens Sverige?

SIFFRAN

442

människor, de flesta från vikingatiden, undersöktes i en stor studie år 2020. Forskarna tog prov från tänder och ben.

Två vägar ut. Pilarna visar vart vikingarna for. Länderna har dagens namn. Siffrorna är avsnittens nummer. Kartan är förenklad och lite utdragen på bredden.

1 Lika åt båda hållen

Både de som for västerut och de som for österut kom från Norden. Båda reste i skepp och båtar med segel och åror, för att byta varor och för att strida.

Många tänker sig att vikingarna var ett eget folk, kanske svenskar. Men att vara i viking betydde att vara ute på en sådan resa. Sverige fanns inte som land än. Därför står det ”dagens Sverige” i den här texten.

Runstenar här hemma berättar om män som reste åt båda hållen.

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

2 Över Nordsjön

Men vägarna var olika. Västerut seglade vikingarna över Nordsjön, ett stort och öppet hav. På andra sidan låg England med sina **kloster**, hus där munkar bodde och bad till Gud.

Dit kom vikingar för att **plundra**. År 793 anföll de klostret Lindisfarne, för mer än 1 200 år sedan. Det vet vi bland annat från ett brev som skrevs efter anfallet. Det var inte det första anfallet, men det brukar räknas som vikingatidens början.

Andra seglade ännu längre västerut. De byggde nya hem på Island och Grönland.

ORD I TEXTEN

kloster
hus där munkar bor och ber

plundra
ta andras saker med våld

3 Längs floderna

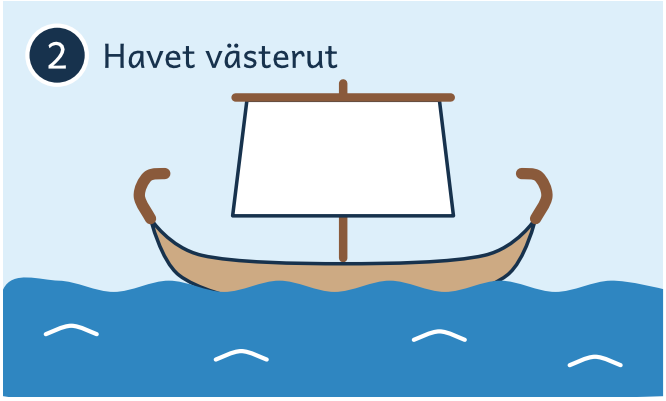
Medan andra seglade västerut över havet, for många österut över Östersjön och vidare längs stora floder. Vägen ledde ända till Miklagård, som i dag heter Istanbul. Där bodde kejsaren, som styrde ett stort rike.

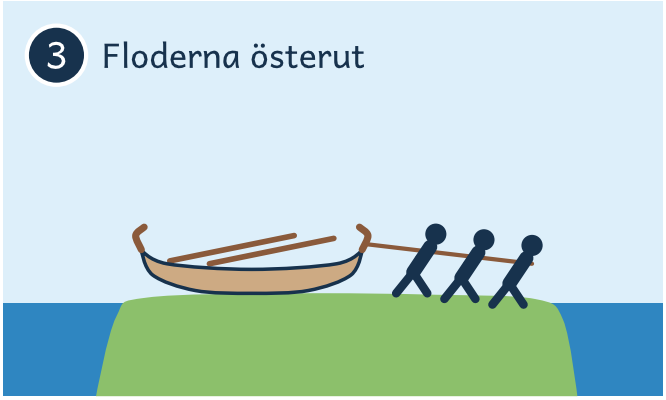
På vägen sålde många varor, och mycket silver kom österifrån till Norden. En del blev **väringar**, soldater som vaktade kejsaren.

En kopia av en liten vikingabåt från Gotland har prövat vägen. Den heter Krampmacken och kom till Istanbul. På vissa sträckor fick besättningen dra båten på land.

ORD I TEXTEN

väring
nordbo som var soldat åt kejsaren

■ Hav och flod. Till vänster seglar skeppet över havet. Till höger drar besättningen båten på land.

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

4 DNA visar vägen

Vägarna skilde sig också i vilka som for. Det kan forskarna se med hjälp av **DNA**.

Forskarna undersökte DNA från 442 människor, de flesta från vikingatiden. DNA i en grav visar varifrån den dödes släkt kom. Studien visar att de från dagens Danmark mest for till England. De från dagens Norge for till Irland, Skottland, Island och Grönland. Alla de vägarna gick västerut.

De från dagens Sverige for däremot mest österut, till Baltikum på andra sidan Östersjön. Studien visar också att många vikingar hade brunt hår.

FAKTA

Två vägar

Västerut
över havet till England, Irland, Island och Grönland

Österut
över Östersjön och längs floderna, ända till Miklagård

När
under vikingatiden, omkring år 800 till 1050. Forskarna säger lite olika år.

ORD I TEXTEN

DNA
det i kroppen som vi ärver

FÖRDJUPNING

Lejonet med runor

I Venedig i Italien står ett lejon av marmor som är över tre meter högt. Förr stod det i Pireus, hamnen vid Aten i dagens Grekland. Där högg nordbor in runor på lejonets sidor, för omkring 1 000 år sedan.

Forskarna tror att det var väringar som ristade. Runorna nämner nämligen Helmings män, och de var väringar. I dag har marmorn skador, och en del av runorna går inte att läsa. Lejonet är ändå ett spår av en resa österut.

Visste du att ...

1021 fällde vikingar träd i Amerika, och vi vet exakt vilket år. Hur många år sedan är det?

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

Läs mer

→ Historiska museet berättar om Krampmacken och resan från Gotland till Istanbul. historiska.se

→ Historiska museet visar lejonet från Pireus och berättar om runorna på det. historiska.se

→ Riksantikvarieämbetet visar runstenar om resor till andra länder. raa.se

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

Skatten i åkern

Under en åker på Gotland låg tusentals silvermynt. Skatt betyder här silver som någon har gömt i jorden. Hur kom så mycket silver från ett rike långt bort till Gotland, och varför blev det kvar i jorden?

SIFFRAN

67 kilo

silver låg i Spillingsskatten. Den kom fram ur en åker på Gotland år 1999.

1 Silver från långt bort

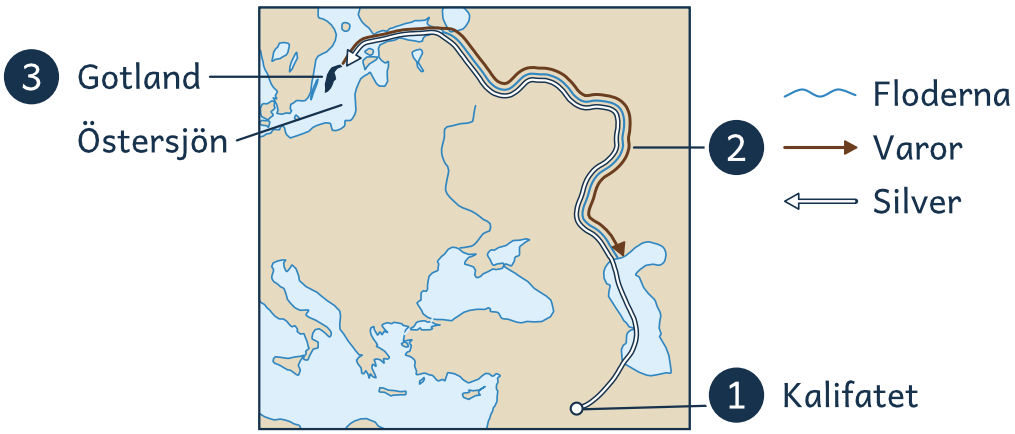
Tänk dig ett mynt av silver i din hand. Det väger ungefär tre gram, så du känner det knappt. Sådana mynt gjordes i **kalifatet**, ett rike långt bort.

I kalifatet fanns mycket silver, och där gjordes många mynt. Ett mynt på Historiska museet gjordes omkring år 740 i dagens Irak. Det är nästan 1 300 år sedan.

De flesta mynten i den stora skatten i åkern kom från kalifatet.

ORD I TEXTEN

kalifat
ett rike där ledaren kallades kalif

Silvrets väg. Följ silvret från kalifatet längs floderna till Gotland. Kartan är förenklad, och Gotland är förstorad. Siffrorna är avsnittens nummer.

2 Handel längs floderna

Silvret lockade, och därför reste många nordbor österut. De for över Östersjön och sedan längs floderna. Där bytte de varor mot silver. Ett sådant byte kallas handel.

ORD I TEXTEN

träl
en människa som ägdes av en annan

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

Nordborna sålde pälsar, och de sålde **trälar**. De hade tagit många av trälarna till fånga när de plundrade. Forskarna tror att en del av silvret var betalning för trälar.

Det är lätt att tänka sig att vikingarna stal silvret. Men mycket av det fick de genom handel, som betalning för det de sålde.

3 Silvret vägdes

Det gjorde att mycket silver kom till Gotland, en ö i Östersjön. Där fanns silvret som mynt, armringar och bitar.

Silvret var värt så mycket som det vägde. Det spelade ingen roll om det var ett mynt eller en armring. En tyngre bit var värd mer än en lättare.

Därför hackade man sönder silvret i mindre bitar. Man hackade till och med sönder vackra armringar. Bitarna vägdes, så att man betalade lagom mycket silver.

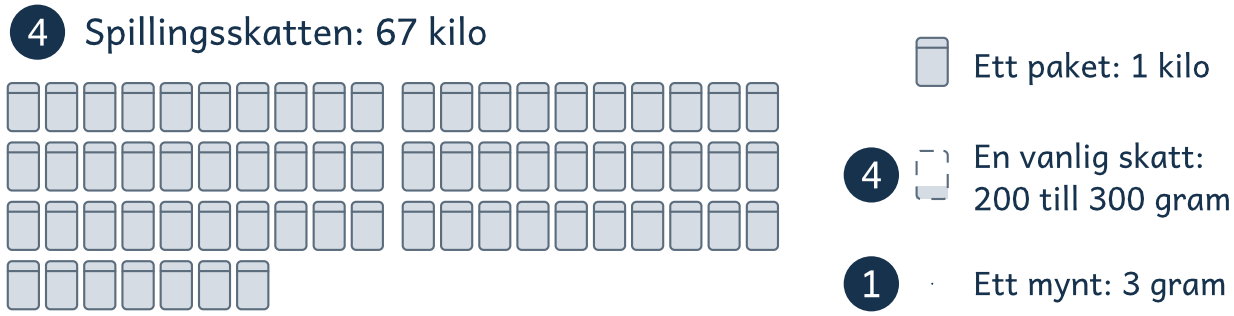
4 Silvret i jorden

Eftersom silvret var så värdefullt, gömde många det i jorden. Det var vanligt att gömma sina värdesaker.

Men mycket av silvret hämtades aldrig, och ingen vet säkert varför. Det blev kvar i jorden. Därför hittar man skatter på Gotland än i dag. Fler än 700 silverskatter har hittats på ön.

Den största av dem heter Spillingsskatten. Den låg under golvet i ett stort hus, troligen i säckar av tyg. I dag är platsen en åker.

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

■ Skatterna i kilopaket. Varje paket väger ett kilo. Spillingsskatten är 67 paket, och en vanlig skatt är en fjärdedel av ett paket. Siffrorna är avsnittens nummer.

FAKTA

Silvret i gram och kilo

- **Ett mynt** ungefär 3 gram
- **En vanlig skatt på Gotland** 200 till 300 gram, ungefär en fjärdedel av ett kilo
- **Spillingsskatten** 67 kilo silver, lika mycket som 67 paket socker på ett kilo
- **Silverskatter på Gotland** fler än 700

FÖRDJUPNING

Varför blev silvret kvar?

Ingen vet säkert varför så många skatter aldrig hämtades. Men forskarna vet en del. Det yngsta myntet i Spillingsskatten är från 870-talet, för mer än 1 100 år sedan. Därför vet de att skatten grävdes ner då eller senare.

Forskarna har flera förklaringar. Kanske gömde ägaren silvret för att spara det och kunde sedan inte hämta det. Kanske handlade det om religion. Enligt en gammal berättelse, Ynglingasagan, fick den döde ha med sig sitt nedgrävda silver till livet efter döden.

Visste du att ...

Strax efter att ett tv-team hade filmat på åkern och åkt därifrån, kom den första skatten fram. Hur tror du att tv-teamet kände sig?

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

Läs mer

→ Historiska museet berättar om Spillingsskatten och om dagen då den hittades. historiska.se

→ Gotlands museum visar silverskatterna i utställningen Skattkammaren. gotlandsmuseum.se

→ Historiska museet har bilder på föremål ur Gotlands gömda silverskatter. vikingar.historiska.se

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

VIKINGARNA · TEXT 5 AV 5

Vikingarnas spår

Du har läst om ett skepp, en runsten, två vägar och en skatt. Ingen av dagens forskare var där. Hur kan vi veta något om vikingarna när de inte skrev några böcker, och hur säkert är det vi vet?

SIFFRAN

Över 3 000

gravar är kända på Birka, en handelsplats på vikingatiden. En av dem kallas Bj 581.

1 Inga böcker

Tänk dig att du vill veta hur vikingarna levde. Du letar efter en bok där en viking berättar om sitt liv. Problemet är att det inte finns någon sådan bok. Vikingarna skrev inga böcker om hur de levde.

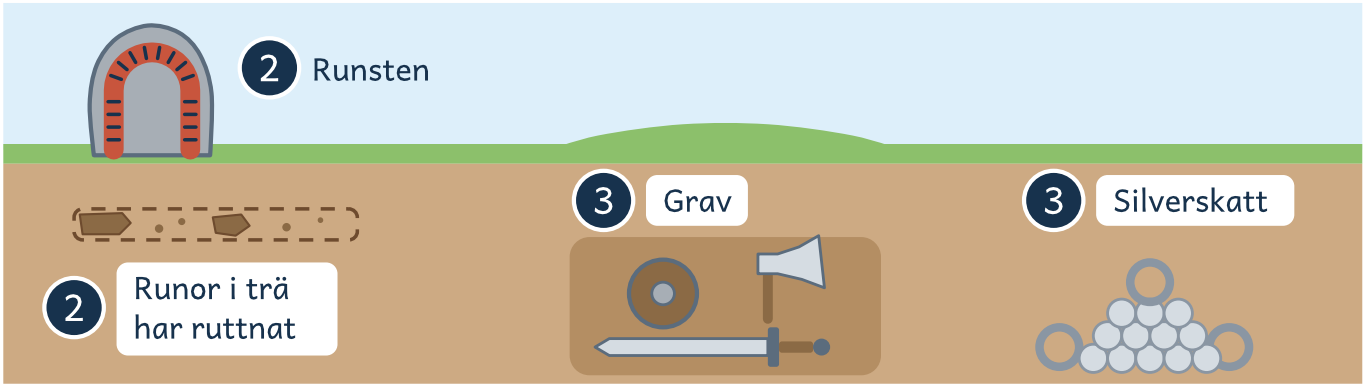
Forskarna måste leta efter andra källor. En källa är här ett spår från förr, som berättar något. Du känner kanske igen ordet från vatten. Då är en källa ett ställe där vatten kommer upp ur marken. Ur en källa om förr kommer kunskap.

2 Trä ruttnar

Problemet beror på vad vikingarna skrev på. De ristade runor, oftast i trä, och träet har ruttnat. Texterna försvann med det.

Många runstenar står kvar, eftersom sten inte ruttnar. Omkring 2 500 har hittats i dagens Sverige. Men texterna på dem är oftast korta. De säger vem som lät resa stenen och till minne av vem. Jarlabanke lät till och med resa stenar till minne av sig själv, medan han levde.

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

Spåren i marken. Runstenen, graven och skatten finns kvar. Pinnen av trä med runor har ruttnat bort. Siffrorna är avsnittens nummer.

3 Forskarna läser spåren

En lösning är att läsa spåren efter vikingarna. En sorts spår finns i marken. Där letar en **arkeolog** efter det som finns kvar. Spillingsskatten berättar om handeln österut.

En annan sorts spår är det som skrevs. Runstenarna berättar om döda och om resor. Andra folk skrev också om vikingarna. Efter anfallet på Lindisfarne år 793, för mer än 1 200 år sedan, skrev en man ett brev om det.

En tredje sorts spår får forskarna genom att mäta på nya sätt. Årsringarna i skeppets trä visar var Skuldelev 2 byggdes. DNA från 442 människor visar vart vikingarna reste.

FAKTA

Spåren och vad de berättar

Runsten
vem som dog, och ibland vart hen hade rest

Grav
vad den döde fick med sig i graven

Fynd i marken
vad människor ägde, som silvret i Spillingsskatten

Andras texter
vad andra folk berättade, som om anfallet på Lindisfarne

DNA
om den döde var man eller kvinna, och var släkten kom ifrån

ORD I TEXTEN

arkeolog
forskare som gräver fram spår från förr

4 Vad vi vet och tror

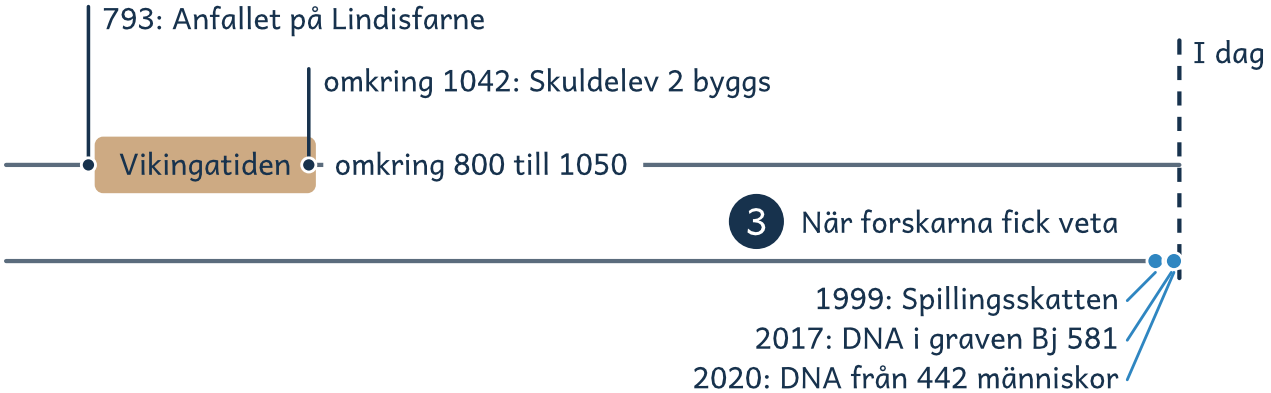
Spåren har lett till att vi vet mycket om vikingarna, men inte allt. En del vet vi, och en del tror forskarna.

Många tänker sig att alla vikingar var krigare som slogs hela tiden. Men spåren visar att de flesta människor på vikingatiden var bönder. De arbetade på sina gårdar och

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

for sällan eller aldrig i väg. Bara en del av dem for ut i viking.

Annat vet ingen säkert, till exempel varför Spillingsskatten blev kvar i jorden. När spåren inte räcker, skriver forskarna ord som troligen eller kanske. Då vet läsaren att forskarna tror, men inte vet säkert.

■ Vikingatiden och forskningen. Den övre raden är vikingatiden, omkring 800 till 1050. Den nedre visar när forskarna fick veta något nytt.

FÖRDJUPNING

Vem låg i graven Bj 581?

Graven Bj 581 på Birka visar både det vi vet och det forskarna tror. I graven låg en människa med svärd, yxa, spjut, pilar och två sköldar. Där låg också två hästar och pjäser till ett brädspel. Länge trodde forskarna att det var en manlig krigare.

Med DNA från skelettet visade forskare år 2017 att det var en kvinna. Det vet vi nu.

Forskarna som undersökte graven frågade sig om vapnen betydde att hon var krigare. De har prövat andra svar, men tror att hon var det. Saken har diskuterats mycket.

© Niclas Fohlin · niclasfohlin.se/stodundervisning/faktatextsamtal-i-grupp

Visste du att ...

0 hjälmar med horn från vikingatiden har hittats. Hornen kom till på 1800-talet, bland annat i dräkter till en opera. Var har du sett en viking med horn?

Läs mer

→ SO-rummet har en text för mellanstadiet om källorna och spåren efter vikingatiden. so-rummet.se

→ Historiska museet berättar om Birkaflickan och andra barn på vikingatiden. historiska.se

→ UR förklarar vikingatiden i en film på elva minuter, på teckenspråk med svensk text. urplay.se